

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО • Сергій ПЛОХІЙ
Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Сергій БЛОКІНЬ • Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Галина БУРЛАКА • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Мирон КАПРАЛЬ • Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО • Світлана ПАНЬКОВА
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ
Ярослав ФЕДОРУК • Андрій ФЕЛОНЮК • Варвара ШУЛЬГА

Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 13

Серія

Літературно-критичні та художні твори
(1887–1924)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2012

УДК 94(477)
ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2012 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, коментарі, мовна редакція текстів М.Грушевського та пояснення слів —
Галина БУРЛАКА

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-742-1 (т. 13)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2012
- © Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, 2012
- © Бурлака Г., коментарі, 2012
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2012

РОЗДІЛ III

ПЕРЕКЛАДИ

ЖИТІЄ ОЛЕКСІЯ, ЧОЛОВІКА БОЖОГО (марта/березоля 17 дня)*

Мы же во имя Господа Бога нашего призовем (19. 8)*

В землі італіанській (а та земля од німецької на південь) єсть славний старий город Рим. Давно, за півтори тисячі літ, за часи царей Аркадія і Гонорія, жив там чоловік на ім'я Євфиміян, славний і багатий: було в нього три тисячі слуг, наряджених в шовкову одіж, з золотими поясами. І був він дуже богобоязливий, добрий, заповідей Божих держався; кожен день ставив він три стола у себе: гля сиріт, удовиць, старців, недужих, перехожих й усяких убогих, а сам сідав з ченцями обідати вже надвечір в 9-й час, а по-нашому в 23-й, а доти не їв нічого. А котрого дня мало траплялось убогих у его і менче приходилось роздавати їм, тоді впадав він перед Богом на землю й казав: не вартий я й по землі Божій ходити.

І жінка его, Аглаїда, була вірна та богобоязлива і ласкава до вбогих. Дітей не було в неї й благала вона Бога:

— Господи, зглянься на мене, вбогу, дай мені сина, втіху в житті нашому, помічника в старості.

Зглянувся Бог на її ласкою своєю, родився син, й зраділи батько з матір'ю, охрестили його й Олексієм назвали, а пішов ему семей рік, віддали его до науки. Скоро визнав він науки мирські і побожні, і Святе Письмо, і вийшов з его хлопець добрий та розумний. Знав він, як то тяжко чоловікови серед втіх та багатства, розкошей та слави живучи, од гріха втікти, Богові служити, й постановив він цуратися втіх сегосвітніх, щоб улучити вічних, тогосвітніх, і постився він, а на тілі носив колючу волосяну сорочку.

Як дійшов він совершенних літ, каже Євфиміян жінці своїй: “Оженимо сина”. Зраділа Аглаїда тому: “Дай, Боже, щастя, щоб справдилася твоя думка, щоб побачити мені дітей сина свого й радіти душею; тоді більше можна буде мені наділяти убогих”.

Висватали коханому своему Олексію дівчину із царського роду, обвінчали, й весь день той аж до ночі раділи й празнували. Після весілля прийшов [Олексій] до молодої, зняв з себе каблучку і пояс дорогий, закутав у червону пелену, оддав їй і каже: “Нехай буде меж мною й тобою, й що схоче, то й зробиць”. А сам пішов до ліжниці, одягнувся в одіж худу, взяв дещо з золота й потайно вночі пішов з дому. Боявся він, що як оженицься, щоб не одлучив его од Бога усякий клопіт сегосвітній. Помолився Богу, щоб благословив его дорогу, втішив его батьків і молоду й тугу її перемінив на радощ. Потім прийшов до моря, там корабель зберався плити на другий край моря, до міста Лаодикії, в Малій Азії*, там тепер турецьке царство, а тоді ще турків не було, а було царство грецьке. Заплатив Олексій кора-

бельщикам гроші, сів на корабель і поплив, а сам Бога благає: “Боже, ти мене на світ вивів, ти мене тепер од лукавого життя мирського спаси і дай тобі догодити і на суді твому оправдитися!”

Так приїхав він в Лаодикію, а потім прийшов з инчими перехожими в місто Едес, там у церкві була нерукотворна ікона Спасителя, себто ручник, на котрому чудовно Спасителеве лице уявилося. Побачивши ту ікону, зрадів Олексій, роздав усе золото старцям, сам старцем одягнувся й з ними став прохати на сходцях церкви Пречистої. Щонеділі він причащався, думав все про побожне, що давали йому — то оддавав инчим убогим, а сам тільки потрошку вживав хліба та води, все постив, і так висох, що очі запали в его, самі кістки та кожа zostалися.

Тим часом, як пішов з дому святий Олексій, батьки его вранці пішли до ліжниці й не знайшли сина, а саму невістку, сумну та здивовану. Пошукали его, та не знайшли, і почали плакаться, перемилися радощі весільні в горе та нудьгу. Мати в ліжниці своїй зачинилася з нудьги, молилася й ридала, приказуючи: “Не вийду з ліжниці (з затвору), поки не дізнаю, що сталося сину моему єдиначку, куди сховався він, що з ним”. А невістка стояла коло неї та, плачучи, приказувала: “Не одійду од тебе я, але буду, як та горлиця пустинна, що як втеря подруга свого, по горах, по долах шука его й співом сумним за ним нудиця; так і я буду терпіти та ждати, поки що почую про чоловіка свого, де він і як живе”. А батько теж загорював дуже, усіх своїх слуг розіслав по усіх усюдах сина свого шукати. Дехто з їх і в Едес приходили, й кого шукали — побачили, але не пізнавали, милостиню, яко старцю, дали ему. А святий впізнав їх і Бога дякував, що сподобив его од слуг своїх милостиню взяти. Слуги ж, вернувшись, сказали хазяїну своему, що скрізь шукали сина его, та не знайшли.

А святий Олексій при тій церкві Пресвятої Богородиці прожив сімнадцять рік й угодив Богові своєю молитвою й смиреннем великим, й постом добрим. Й паламарю тієї церкви (чоловік він був богобоязливий) ввісні привиділася ікона Божої Матері, й сказала ему Божа Мати: “Введи в церкву мою чоловіка Божого, що сподобився Небесного Царства, і молитва его, як те кадило добровоння, іде перед лице Боже; як корона на голові царській, так Дух святий на ему почиває”. Паламар після сего виденія шукав такого чоловіка, та не знайшов: не думав він, щоб старець той смиренний, у рем’я убраний, був таким угодником Божим, престолом Духа Святого. І став перед іконою Богородиці молитися, щоб вона ему певно показала того Божого чоловіка. Й знову привиділася ему Божа Матір й сказала, що той старець, що сидить на сходцях під церквою. Здивувався тому паламар, знайшов святого Олексія й у церкву привів, щоб він там пробував уже, а не під церквою. Тоді багато хто дізнали про святе життя его і стали поважати. Але святий Олексій цурався слави людської, бо то тяжка спокуса — людська слава,

часом надає вона чоловікові гордощі, а ніщо не одводить од Бога так, як та гордощі, і ніщо не приводить до Бога, як смиренність.

Так святий Олексій потай пішов з Едеси, що й ніхто не знав. Пішов він знову до моря, знайшов корабель, що плів в таку землю Киликію*, там-таки, в Малій Азії. “Поїду, — думає, — туди, там мене ніхто не знає, буду пробувати при церкві святого апостола Павла — бо Павло родився в Киликії, в Торсі, місті славному, тим-то там і церква его була”. Але як поплив він, волею Божою піднялася тяжка буря на морі, кілька днів носило вітром корабель, корабельщики не знали, куди й пливуть, й нарешті принесли той корабель замість Киликії зовсім у другу сторону, до Роми, до родини Олексієвої. Догадався святий, що то з Божої волі ему сталося, й пішов до міста. “Хай его святая воля буде, — подумав, — але жив Господь Бог мій, не буду докучати нікому, але піду в дім батька свого, нікому не знаний”. Надійшов він до батьківського дому, коли стрітив батька свого, вертався він з царської палати (бо був вже час обідати), й перед їм і за ним багато-багато слуг.

Уклонився ему до землі святий Олексій й каже: “Рабе Божий, помилуй мене, вбогого старця, дозвожь де-небудь в кутку дому твого пробувати, крихтами, що з столу твого падають, живитися. Господь же за се літа твої благословить, і Царство Небесне дасть, і якщо хто-небудь з твоїх рідних де пробує на чужині, най Господь верне тобі его здорового”. Почув сі слова старечі Євфиміян, згадав свого сина Олексія, що десь на чужині пробував, закапали з очей его сльози. Пожалів він бідного старця і сказав ему в дому своїм пробувати. А слугам своїм каже: “Хто схоче сему старцю служити і буде ему догоджати, жив Господь Бог мій (себто, побожився), дам усякого добра ему з дому мого й вільний буде до віку свого” (бо тоді слуги були з невольників). І сказав Євфиміян ще: “Збудуйте старцеві сему халупку коло двери дому мого, щоб я, чи входжу, чи виходжу, бачив его, од столу мого хай буде ему поживлення, і ніхто хай не докучає ему”.

І став так святий Олексій жити коло двери батьківського дому, в халупці малій, посилав ему кожного дня Євфиміян їстиво усяке з столу свого, але святий все то роздавав старцям, а сам вживав тільки хліб і воду, й то це мірою, тільки, щоб живитися та не вмерти з голоду. Вночі не спав, стоячи на молитві, щонеділі причащався, так як при церкві тій Едеській. А ще дивніше, дак те, як то терпів Олексій багато, — дуже докучали ему слуги батьківські завше, а найбільше вечорами: тішаються, було, з смиренного, вбогого старця, звичайно, як люде злі, та ще й без роботи сидять та з нудьги усякі покари видумують. Той вдарить, той за волосся скубне, той посмієцца, а то й помиями обіллють, забувши хазяйський наказ, щоб шануватись із старцем. Але той святий старець терпів усе то ласкаво, й самих тих ворогів своїх жалів, бо знав, що то все вони [від] лукавого наущення ему чинили;

молитвою й ласкою поборов він усе оте лукаве ворогування; нічим так ворога не переможеш, як ласкою та терпінням, та молитвою щирою. Й друге ще було єму терпіти, і то далеко тяжче, — бо проти халупи єго вікно того покою було, де єго молода, не схотівши додому вертатися, з єго матір'ю вдвох сумували, й не раз святий бачив, як вони там, плачучи, жалували за їм, та за сином, та за чоловіком, боліло серце й у святого од жалю, але все то він оддавав на волю Божу, й од єго просив їм утіхи, бо для Бога покинув він усе, щоб не розлучали єго з Богом сегосвітні втіхи; так, складаючись на Бога, самий навіть жаль свій, радуєчись терпів він.

Отак в дому батьківському прожив святий других сімнадцять рік, нікому незнаний, за старця убогого мали єго всі, й слуги глузували й докучали свому хазяїну-господарю. І як прийшов час, що вже хтів єго Бог з цєго життя тяжкого, вбого перевести в Царство своє, в покій вічний, дав єму про се знати, і самий день, і годину смерти. Тоді Олексій попросив у слуги того, що коло єго ходив, писало й хартію (тоді ще папіру не знали, а писали на шкуратніх таких полосах, хартіях) й написав там життя своє й додав деякі потайні речі, про котрі тільки батьки єго знали, через те певні були вони, що він їх син, і написав і про те, як покинув він молоду, оддавши каблучку й пояс, а на кінці додав: “Прошу батьків моїх і молоду заручену мою не жалкувати на мене, що додав вам такої нудьги, покинувши, і сам я журбою вами журився й Богу молився, щоб вас втішив і царства свого сподобив; й уповаю, що зробить він так, бо гля єго засмутив і вас, і себе; бо треба більше слухать Творця і Спаса свого, аніж батьків своїх; скільки вам надав я смутку гля Бога, ще більше подасть він вам радости вічної в Царстві свому”. Так написавши, увесь остатній час молився він Богу, аж поки не взяв Господь души єго святої.

Пишуть, що в церкві Петра і Павла служив служби папа (себто римський патріарх), був на служенні і цар Гонорій. При кінці служення почули всі чудний голос з олтаря: “Прийдіть до мене всі, кому трудно й тяжко, і я вам дам покій”. Почувши се, всі злякалися, впали на землю й співали: “Господи, помилуй!” І знову почули: “Пошукайте чоловіка, що має вмерти, хай він помолиться за місто, й буде на все вам добре”. Шукали тоді по усему світі римському й не знайшли такого побожного чоловіка, й не знали, як бути їм, і ввечері в церкві молилися, щоб Бог показав їм того чоловіка. А вранці другого дня святий Олексій покинув тіло своє і одійшов до Бога, й у церкві знову був голос: “Шукайте чоловіка в домі Євфиміяновому”. Тоді цар обернувся до Євфиміяна та й каже: “Що ж ти таку благодать мав у себе, а нам і не дав знати?” А Євфиміян одказує: “Жив Господь Бог, нічого по се не знаю”, — покликав найстаршого слугу свого й пита, чи не знає він меж слугами якого-небудь доброго й богобоязного. Але й той те ж саме каже: “Не знаю, жив Господь Бог, по правді — всі то люде недобрі й

навряд чи хто догодить Богові”. Тоді цар і мир з папою пішли до подвір'я Євфиміяного, щоб там довідатися; як прийшли вони, стали розпитувати, то обізвався до свого господаря той слуга, що слугував коло святого Олексія: “Чи не чоловік Божий, — каже, той старець, — котрого ти давно мені дав, щоб йому служити; назираю за ним та дивуюсь: постить завше, тільки ввечері поснідає трохи хлібом та водою, щонеділі причащається, цілу ніч молицца... Часом челядь ота усяку капость йому чинить, б'ють по лиці, за волосся скубуть, поміями обливають, а він все то терпить, радіючи”.

Почувши таке, побіг Євфимій до халупки старцевої, гукнув до его раз, і другий, і третій — не одзиваєцца, увійшов, дивицца — лежить чоловік Божий мертвий, лице вкрите, а в правиці держить те писання. Одкрив він лице его, аж таке добре та світле, наче в янгола, хтів він узяти те писання, але рука міцно стиснула й не пускала. Тоді Євфимій скоріще пішов до імператора й папи, й сказав, що знайшов, кого шукали, та вже мертвого. Перенесли чоловіка Божого з халупи, поклали на ліжку дорогому, гарно застланому, поклонилися йому, поцілували імператор з папою і благали его, наче живого, щоб пустив їм ту карту прочитати й пізнати про рід его. Справді, рука пустила карту і почали читати вголос перед усіма. Як дочитали до того, де написано було про каблучку й пояс, як оддав він їх після весілля молодій, вгадав Євфиміян свого сина, впав він на груди до его, цілував та плакав: “Лишенько мені, лишенько, сину мій любий, коханий, втіхо моя! Що й робити, не знаю, чи то за смерть твою мені плакати, чи то радіти, що знайшов тебе”.

Тим часом і жінка его Аглаїда, почувши той плач, довідалася, що то син її той старець праведний, прибігла вона, одержу на собі шматуючи, простоволоса, де покійник лежав: “Що ти, сину, такого жалю навів нам, не дав знати про себе, стільки живучи в нас, не пожалівся, чуючи плач наш”. Плакала й молода колишня, що тридцять чотири роки без молодого свого прожила; плакали й люде, те бачучи.

Звелів імператор з папою винести те ліжко з тілом святого й поставити серед міста, багато сходилося до їх людей, приходили й слабі, благали святого, щоб той помолився за їх перед Богом, й проходили справді їх хороби!

Побачивши такі чуда, цар з папою вложили святого в домовину й хтіли однести до церкви, — та де, народу понатислося стільки — всі хтіли на святого глянуть, — що не можна було й пронести. Стали, було, кидать гроші — срібло й золото, та й то не помогло. Тоді сказали, що не будуть ховать зараз, а постановлять в церкві, народ тоді розійшовся, домовину внесли в церкву, й так стояла вона одкритою цілий тиждень; родичі були коло неї й молилися. Поклали его потім в инчу домовину, з дорогого каменю, але з тіла его потекло миро, й їм упрувалися слабі й одужували, а потім ту домовину поховали.

Свято святого Олексія буває 17 березоля (марта), звать єго теплим Олексієм.

Таке-то було життя святого Олексія, не кожний з нас може стать таким, але подобитися може й повинен кожен.

Навчає нас Святе Письмо шанувати батьків й годувати їх, пеклуватись за родичами, знаємими й усякими близькими, але теє Святе Письмо каже, що як хто більше дума догодити своїм близьким, як Богу, той вже не Христовий раб, хто задля їх ладен обманювати, кривдити людей, той...

Часом чуєш, як стануть кого докоряти, що не по правді робить, той зараз і почне: “Я й сам не радий, та в мене жінка, діти малі або батьки старі”. Не гаразд так, ні гля кого не можна неправедно жити. Святий Олексій, щоб краще Богові одному служити, одцурався роду свого, — а ми, хоч не будем цуратися своєї сім’ї, свого роду, та не будьмо ж, з ласки Божої, задля неї й робити того, що гріх!

Зачинивши ворота на Дунаї,
Через хмари каміння кидаючи,
Суд по Дунаї рядячи.
Грози твої по землях течуть.
Одчиняєш ти браму Києву,
Стріляєш із отчого столу золотого
На султанів у далеких землях.
Стрілай, господарю, Кончака,
Раба поганого,
За землю Руську,
За рани Ігореві,
Хороброго Святославовича!”

Розділ III. ПЕРЕКЛАДИ

В. Гаршин. Чотири дні

Публікується вперше за чорновим автографом: ЦДІАЛ України. — Ф. 401, оп. 1, спр. 57, арк. 85–92-а. Переклад незакінчений.

Гаршин Всеволод Михайлович (1855–1888) — російський письменник, поет, художній критик. Оповідання “Четыре дня” (1877) — його літературний дебют, завдяки якому автор став відомим. Твори В. Гаршина мали широку популярність у 1880–1890-х рр.

Архівні аркуші автографа М. Грушевського дуже пошкоджені, тому авторське датування неможливо прочитати — збереглася лише частина запису: “червця 18...” Аналізуючи мову перекладу, можна приблизно датувати його 1886–1887 рр. Показово, що у 1885 р. цей же твір переклав І. Франко — публікація у збірнику “З чужих зільників” (Львів, 1885, с. 29–40) без підпису перекладача.

В автографі, написаному чорнилом, є пізніші авторські стилістичні правки олівцем. Вони враховані в цій публікації.

Житіє Олексія, чоловіка Божого

Публікується вперше за автографом: ЦДІАК України. — Ф. 1235, оп. 1, спр. 125, арк. 3–8.

Авторська дата перекладу з церковнослов'янської мови — 14–15 жовтня 1888 р.

Життями називаються життєписи людей, зарахованих церквою до лику святих. У давній українській книжності відомі сотні житій, при цьому перекладні (візантійські, рідше болгарські і сербські) житія мали поширення не менше (а в XI–XV ст. і значно більше), ніж оригінальні руські, тому що однаково шанувалися православні святі, незалежно від того, хто вони були за національністю й у якій країні жили. “Житіє Олексія, чоловіка Божого” належить до групи найдавніших візантійських житій і було одним із найпопулярніших. Сказання про християнського подвижника Олексія відомі всім християнським літературам; грецька версія цього житія відома в списках X–XII ст., з неї і здійснений слов'янський переклад. Події цього житія відбуваються на рубежі IV–V ст. за правління римських імператорів, братів-співправителів *Аркадія (377–408)* і *Гонорія (395–423)* при папі Інокентії I.

с. 361 ... (марта/березоля 17 дня) — у цей день (за новим стилем 30 березня) Церква вшановує пам'ять святого Олексія чоловіка Божого. Народна назва свята — “теплого Олексі”.

Мы же во имя Господа Бога нашего призовем (19. 8) — цитата з Книги псалмів; повністю цей вірш звучить так: “Одні колесницями хваляться, а інші кіньми, а ми будем хвалитись Ім'ям Господа, нашого Бога” (переклад українською І. Огієнка).

... до міста Лаодикій, в Малій Азії... — Лаодикія — античне велике торгове місто у південно-західній Фрігії (тепер територія Туреччини).

с. 363 ... плыв в таку землю Киликію... — Кілікія — історична область у південно-східній частині малоазійського півострова, що виходила до північно-східного узбережжя Середземного моря.

Житіє святого праведного Филарета Милостивого

Публікується вперше за автографом: ЦДІАК України. — Ф. 1235, оп. 1, спр. 125, арк. 9–19 зв.

Авторська дата перекладу з церковнослов'янської мови — 26 грудня 1888 — 2 січня 1189 рр.

Після тексту перекладу запис: “Празник святого Филарета <нерозб.> 1 студия (декабря) враз із св. пророком Наумом. <нерозб.> Богу слава”.

с. 372 На той час царством грецьким заправляла Ирина з сином Константином... — *Ірина Афінська (752–803)* — імператриця Візантії з 797 по 802 рр. Вийшовши заміж за Лева IV Хозара, який стане імператором Візантії у 775 р., Ірина 771 р. народжує сина Костянтина. Після смерті Лева IV у 780 р. неповнолітній Костянтин VI стає імператором Візантії, а Ірина при ньому є регентшою. Це тривало недовго. Ірина осліплює свого сина та після його смерті у 797 р. стає імператрицею Візантії.

с. 376 ... побудувала церкви, що зруйнували були перси... — у 500 — на початку 600 рр. перси піддали руйнуванню багато земель на сході Візантійської імперії й постійно загрожували їй.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
Розділ І. ПРОЗА	5	543
На траві.	7	543
“Я був тоді у гімназії, в останньому класі...”	12	544
Неробочий Грицько Кривий	22	545
Перехожі	39	546
Старий терен	42	547
Остання кутя	48	547
Особисте щастя	58	548
Пан	72	550
Перешкода	82	551
Історія одної ночі	90	552
Ясновельможний сват	106	553
Ніч	123	559
Предок	127	559
Пенати	132	560
Комета	142	560
З похорону	152	561
Тестамент	157	561
Як ми стрічали Новий рік	179	561
Біжниця в Зомербергу	183	562
На горах	196	563
У Святої Софії	200	563
Історія синьйори Занети Альберіго з Венеції	215	565
Розмова з Кривоносом	228	565
Вихрест Олександр	233	566
Розділ ІІ. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ	239	567
Хмельницький в Переяславі	241	567
Ярослав Осмомисл	299	571
Розділ ІІІ. ПЕРЕКЛАДИ	351	573
В. Гаршин. Чотири дні	353	573
Житіє Олексія, чоловіка Божого	361	573
Житіє святого праведного Филарета Милостивого	367	573
Д. Мамін-Сибіряк. Майя	377	574
Д. Мамін-Сибіряк. Баймаган	386	574
Г. Флобер. Іродіяда	395	574
Предок	419	575

Розділ IV. НЕЗАКІНЧЕНІ ТВОРИ, ФРАГМЕНТИ	425	575
“Діялося року Божого тисяча сімсот першого...”	427	575
[Приват-доцент]	466	576
“Діялось се — тому років вісімсот, трохи більше”	479	578
“Недалеко великого гостинця зі Львова до Галича...”	494	580
Міліон	499	581
Запорожці	503	581
Дрібні фрагменти	512	582
Розділ V. ДОДАТКИ	515	582
Ранні редакції оповідань	517	582
Остатня куця	517	582
Старий терен [I]	528	583
Старий терен [II]	528	583
Пани	532	583
Авторські передмови до збірок	536	583
[Передмова до збірки “Оповідання”]	536	583
[Передмова до збірки “Sub divo”]	536	584
[Передмова до збірки “З старих карток”]	537	584
Подорож на Ай-Петрі	538	584
КОМЕНТАРІ	543	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	585	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	587	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 13

Серія “Літературно-критичні та художні твори”
(1887–1924)

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *О.Тростянчин*

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / редкол.: П.Сохань, І.Гирич та ін.; голов. ред.
П.Сохань. — Львів : Світ, 2002 — .
Т. 13: Серія “Літературно-критичні та художні твори” (1887–1924)
/упор. Г.Бурлака. — 2012. — 592 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-742-1 (т. 13)

Останній з трьох томів серії “Літературно-критичні та художні твори” умістив завершені літературні тексти і фрагменти 1887–1924 років. Представлені оригінальні прозові й драматичні твори М. Грушевського, а також низка перекладів. Частина матеріалів публікується вперше.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться красним письменством.

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-742-1 (т. 13)

ББК 63.3 (4 УКР)

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 48,1.
Обл.-вид. арк. 42,0. Тираж 5000 прим. Вид. № 28. Зам. 81П

Державне спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 2980 від 19.09.2007 р. www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ “Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 4078 від 31.05.2011 р.